

Н.С. Бочкарьова, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ГУМАНІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР ЦІННОСТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ К. РОДЖЕРСА

Бочкарьова Н. С.

Гуманістичний характер цінностей в педагогічній системі К. Роджерса

У статті проаналізовано поняття „цінність”, висвітлено різні підходи сучасних науковців до його визначення. Дослідження розгорталось у площині аналізу цінностей гуманістичної педагогіки американського вченого К. Роджерса.

Ключові слова: цінності, гуманізм, особистість, яка повноцінно функціонує.

Бочкарёва Н.С.

Гуманистический характер ценностей в педагогической системе К. Роджерса

В статье проанализировано понятие „ценность”, освещены различные подходы современных ученых к его определению. Исследование разворачивалось в плоскости анализа ценностей гуманистической педагогики американского ученого К. Роджерса.

Ключевые слова: ценности, гуманизм, полноценно функционирующая личность.

Україна вступила в новий етап свого розвитку, пов'язаний зі зміною менталітету суспільства, ціннісних орієнтації, переусвідомленням гуманістичних ідеалів і цінностей. Один з найважливіших принципів розбудови системи освіти – перехід на позиції гуманістичної педагогіки й психології. Як зазначив А. Маслоу: „Гуманістична освіта – це процес, який проходить через усе життя, а не обмежується стінами певної будівлі” [1, с. 135].

У Національній доктрині розвитку освіти наголошено, що „освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості” [2, с. 23]. Виходячи з

концептуальної ідеї, ми вважаємо, що гуманізація освіти як один з провідних напрямків розвитку педагогічної теорії й практики потребує концептуального збагачення. У цьому контексті науково-педагогічну спадщину Карла Роджерса можна розглянути як частину загальнолюдської культури.

Метою цієї статті, як складової частини нашого дослідження, є аналіз проблеми цінностей в гуманістичній педагогіці американського вченого.

Проблема цінностей розглядається сучасними вітчезняними вченими, а саме О. Дробницьким, А. Здравомисловим, І. Коновим, М. Боришевським, Г. Баллом та ін. У вирішенні питання формування демократичних цінностей присвячені наукові і науково-методичні публікації таких дослідників та вчених, як В.П.Андрущенко, О.В. Сухомлинської, В.С. Лутая, В.Г. Вікторова, В.І. Лугового, Н.В. Балабанової, І.А. Зязюна та ін. Психологічний напрям в аксіологічній проблематиці представлений працями Дж. Д'юї, А.Г. Маслоу, К. Роджерса та ін.

Перш ніж перейти до аналізу гуманістичних ідей Карла Роджерса щодо цінностей, зробимо певні теоретичні пояснення понять „цінність”.

Категорія „цінність” по-різному може трактуватися з погляду науки, яка її досліджує: педагогіки, психології, філософії чи аксіології.

На думку Н. А. Асташової, цінність – „це багатоаспектне явище, зумовлене соціальними обставинами, які мають чітко заданий культурою сенс, що містить позитивну або негативну оцінку світу в широкому значенні” [3, с. 8].

Дослідниця у визначенні поняття „цінність” особливу увагу приділяє впливові соціальних і культурних чинників, значущих для певної епохи, часу, тобто цінність постає як системний компонент культури, „стрижневої освіти особистості” [3, с. 8].

Цю думку поділяють багато вчених [44; 5; 6], які категорію „цінність” розглядають як основоположну при визначенні ідеалів. Вона вказує на людське, соціальне та культурне значення певних явищ дійсності. Ми можемо зробити

висновок, що цінність – це певні загальні норми та принципи, які визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію людських вчинків.

У філософському словнику „цінність” тлумачиться як „феномен, який об’єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізацію її творчих можливостей” [7, с. 498].

Таке уявлення про цінності перегукується з концептуальною ідеєю роджерівської теорії розвитку особистості: основна потреба кожної людини полягає в прагненні до самореалізації. На думку К. Роджерса, діти повинні мати можливість діяти у відповідності з їхніми справжніми думками та почуттями, „слухати себе”, „бути самими собою”, оскільки кожна людина за своєю природою є доброю й гуманною. Якщо ж дитина жорстока та байдужа, то такою її робить оточення, вихователі, які пригнічують її „природність” [8, с. 95].

Мета виховання, уважає К. Роджерс, полягає не в прищепленні дітям певних цінностей, а в тому, щоб створити сприятливі умови для зростання природно властивих кожній особистості дитині моральних принципів [8, с. 95]. У цьому контексті слід пригадати запропоновану Ч. Морісом відмінність „дієвих цінностей” (виявляються в поведінці при виборі реальних об’єктів) і „знаних цінностей” (проявляються у виборі символічних об’єктів). Розглядаючи поведінку немовляти, К. Роджерс показує, що його дієві цінності не утворюють стабільної системи, але є процесом, у якому одні й ті ж об’єкти можуть отримувати прямо протилежний ціннісний статус [9].

К. Роджерс у своїх працях зробив низку припущень щодо цінностей і ціннісних орієнтирів: 1) ціннісний процес як частина життя людини має органічну основу, базується на довірі людини до мудрості цілісного Я, а не якоїсь його частки; 2) ефективність цього процесу прямо пропорційна відкритості людини своєму внутрішньому досвіду; 3) чим більша відкритість людей їхнього внутрішньому досвіду, тим більшою є спільність їхніх цінностей; 4) загальні для всіх людей цінності гуманістичні та конструктивні. К. Роджерс уважає, що універсальні цінності дійсно існують, однак вони

знаходяться в самій людині, тому їх не можна дати, а можна лише створити умови для їхнього розвитку [9].

Щодо освіти, на формування системи цінностей і ціннісних орієнтацій молодого покоління особливий вплив чинить цільовий компонент освіти. Так, К. Роджерс вважає, що головна мета освіти – сприяти особистісному зростанню й дитини, і самих педагогів. Він був переконаним, що пріоритетним напрямком освіти має бути особистісний розвиток, становлення „особистості, яка повноцінно функціонує”, і, в першу чергу, – розвиток адекватної й гнучкою, здорової Я-концепції: „допомогти людям бути особистостями – це важливіше, чим допомогти їм стати математиками або знавцями французької мови...” [9, с. 207]. Відповідно змінюється система цінностей і пріоритетів. Визначальними цінностями стають особистість і особистісна гідність кожного; свобода (вільний вибір і відповідальність за нього); творчість та індивідуальність у пізнанні й самовираженні та ін.

Особистість, яка повноцінно функціонує, на думку Карла Роджерса, головна цінність освіти. Це соціалізована, творча особистість, яка заслуговує на довіру, постійно змінюється, розвивається, відкриває новизну кожного наступного моменту. „Особистість, яка повноцінно функціонує”, передбачає наявність таких складників: відкритість організмичному досвіду, екзистенціальне проживання (повна реалізація кожного життєвого моменту), емпірична свобода (відчуття свободи вибору альтернативних способів поведінки), довіру своєму організму (власним внутрішнім спонуканням та інтуїтивним судженням), креативність. Переконаність кожної особистості у власній цінності для значущого іншого дає їй можливість для все більш повної самореалізації [10]. Отже, „головна цінність освіти – особистісна” [11, с. 38]. Від самоцінності залежать взаємини людини з оточуючими. Тільки відчуваючи свою високу цінність, людина здатна бачити, приймати й поважати високу цінність інших людей. Вона не користується правилами, які суперечать її почуттям. У той же час вона не піддається своїм переживанням. Вона здатна робити вибір і в цьому їй допомагає її інтелект. Тому питання про освіту

звучить не „чому дитина вчиться добре (погано)?”, а „заради чого вона вчиться, яким цінностям надає перевагу, а від яких відмовляється?”

Спираючись на ідеї гуманістичної психології (К. Роджерс, А. Маслоу), можна виділити три шляхи досягнення мети вільного розвитку особистості. Перший шлях – це розвиток творчого потенціалу людини, її природних задатків. При цьому А. Маслоу підкреслює, що справжня творчість проявляється в людини не тільки в мистецтві або науці, а й у повсякденному реальному житті, щоденному виборі життєвих ситуацій [1]. Другий шлях самореалізації людини – це розвиток здатності до автентичного способу існування. Автентичне буття – це усвідомлення людиною справжності свого буття, це – життя „тут і тепер”, коли людина досягає єдності свого буття й своєї особистості. Це усвідомлення відкривається людині за допомогою граничних переживань. Третій шлях самореалізації людини – це безпосереднє формування в неї здатності до особистісного зростання [13].

Як зауважує Карл Роджерс, вирішити завдання самореалізації особистості належить саме викладачу навчального закладу, який здатний формувати гуманістичну спрямованість молоді, забезпечити її особистісне й професійне зростання, створити умови для розкриття духовного потенціалу [13]. Карл Роджерс убачав призначення наставника в тому, щоб допомогти набути особистості „природності” – доброту, свободу, допитливість (чотири тактики педагогічної підтримки дитини). Такий учитель дуже схожий на роджерівського терапевта з його безумовно позитивним ставленням до пацієнта, з його конгруентністю, з його відкритістю й турботою. У свою чергу І. Бех стверджує, що особистісне зростання залежить від того, наскільки певна особистість поєднується із загальноприйнятою системою духовних цінностей, якою мірою зміцнюється її духовна свідомість [14].

Важливу роль у розвитку особистості відіграє самоосвіта, переконував педагог-гуманіст Карл Роджерс, яка не припиняється протягом усього життя й завдяки якій особистість займає активну позицію в суспільстві.

Однією з головних цінностей особистості, яка повноцінно функціонує, на думку Роджерса, є вроджене прагнення до морального, фізичного, психічного здоров'я. Психічне здоров'я або повне розкриття особистості, згідно з Роджерсом, це: відкритість щодо досвіду будь-якого типу; намір жити повним життям у будь-який момент життя; здатність прислухатися більше до власних інстинктів та інтуїції, ніж до розуму й думок оточуючих; відчуття свободи в думках і вчинках; високий рівень творчості.

Особливо звернемо увагу на трактування такої цінності, як „свобода” у Роджерса. Свобода, як уважає К. Роджерс – це внутрішня освіта, тобто можливість вибору будь-яких із зовні представлених альтернатив. Суб'єктивну свободу американський учений розглядає як відчуття особистої влади, як здатність робити вибір та керувати собою. Водночас він не заперечує впливу вроджених та соціальних чинників і минулого досвіду на поведінку людини, які фактично й визначають зроблений вибір. Він послідовно дотримується положення про те, що поняття абсолютної свободи не можна застосувати для пояснення можливостей вибору, який робить людина [9].

Підкреслимо, що надання свободи студентам, з позиції гуманіста Карла Роджерса, сприяє розвитку її природних ресурсів, допитливості, здатності робити вибір, обирати рішення і відповідати за них, виробляти власні цінності в процесі навчальної та іншої діяльності. Студент, здійснюючи свої вибори, визначаючи своє життя, виявляє зростаючу впевненість і гордість за себе. Карл Роджерса наполягає на створенні такої міжособистісної атмосфери, яка усувала б перешкоди на шляху продуктивного навчання та всебічного розвитку студента. У результаті безумовно позитивного ставлення з боку педагога відбувається підвищення самооцінки студента, а це прямо сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості.

Карл Роджерс убачає мету демократичної освіти в допомозі тим, хто навчається, стати особистостями, здатні діяти згідно з викликами часу, а саме: здатними самостійно діяти й нести відповідальність за свої дії; здатними на розумний вибір і самоконтроль; здатними до критичного мислення, яке

дозволяє оцінити думку інших; здатними, що найважливіше всього, до гнучкої й розумної адаптації, до нових проблемних ситуацій; здатними засвоїти альтернативну форму підходу до проблем з вільним і творчим використанням усього досвіду, що існує; здатними до ефективного співробітництва з іншими у різних видах діяльності; такими, що працюють не заради схвалення оточуючими, а задля досягнення корисних для суспільства цілей [15]. Демократизація освіти, за Карлом Роджерсом, виявляється в праві суб'єктів навчального процесу брати участь у виборі цілей, змісту навчальних програм або стилю роботи.

Найважливішою цінністю сьогодення є вміння орієнтуватися в ситуації вибору, робити правильний вільний невимушений вибір, пов'язаний з конкретною відповідальністю та поведінкою, який робить людину носієм етичної свідомості, яка мислить ціннісно, дає змогу повноцінно існувати в культурному просторі [4, с. 136].

На думку Карла Роджерса, свобода особистості – передумова до творчості. В основі самоактуалізації особистості, яка повноцінно функціонує, як зауважує вчений, лежить механізм рефлексії, прагнення до творчої реалізації глибинних особистісних смислів.

Творчість є найвищим і найкращим проявом особистості, її пізнавальних здібностей, моральних прагнень і естетичних потреб, продуктивним і позитивним станом волі, дії, енергії, свободи. К. Роджерс стверджував, що народження творчих ідей заохочується створенням психологічної безпеки й через безумовне прийняття цінності кожної людини [15].

Найбільш важливою особистісною якістю, необхідною для повноцінної творчої самореалізації особистості, є креативність.

К. Роджерс визначає креативність як виникнення нових дієвих думок, привнесення в життя чогось нового для індивіда, уводячи в них елемент „я”. Креативність як властивий людині потенціал, пов'язаний з особистістю, що залежить від неї й проявляється в мисленні та діяльності, призводить до появи

нового, новаторського продукту, що для багатьох спеціалізацій є важливим складником особистісного та професійного зростання самого фахівця.

Американський психолог, педагог, один із засновників гуманістичного напрямку К. Роджерс наполягав на всезагальній гуманізації освіти. Ця думка особливо чітко звучить у його книзі „Свобода навчатися”. Ми вважаємо, що гуманізація освіти вимагає певних змін не тільки самої особистості, але й соціуму загалом, а також інноваційних підходів у науці, техніці, політиці, культурі тощо.

Карл Роджерс розглядає гуманізм навчання й виховання як відсутність примусовості оцінювання ззовні, авторитаризму та імперативності, під якою розуміємо безапеляційне виконання учнями вказаних учителем дій, операцій. Наведемо приклад з книги Карла Роджерса „Свобода вчитися” [13]. Групі студентів було запропоновано назвати дві-три цінності, які вони хотіли б передати своїм майбутнім учням. Деякі з них відзначили такі цінності, як „говорити правильно”, „говорити гарною англійською мовою”, „старанність”, а одна студентка висловила думку про суворе виконання інструкцій викладача (якщо сказано писати ім'я в правому верхньому кутку, то вони повинні робити саме так, а не інакше). Виходячи з цього, значущими цінностями, які слід передавати учням, на думку майбутніх педагогів, є беззаперечне підпорядкування вчителю та його вимогам. Перерозподіл таких цінностей може бути пояснений тим фактом, що ці форми поведінки отримали зовнішнє схвалення.

Наведений приклад показує, що, намагаючись отримати чи утримати любов, схвалення або визнання, людина позбавляється власного локусу оцінювання, який мала в дитинстві. Діти навчаються в дорослих багатьох цінностей і приймають їх за свої навіть тоді, коли ті сильно відрізняються від їхньої власної актуальної поведінки. Оскільки ці цінності не ґрунтуються на власному досвіді дитини, вони перестають бути рухомими та мінливими й стають фіксованими та сталими. Роджерс називає їх інтроектованими ціннісними зразками. Він наводить кілька загальнопоширених інтроектів.

Перерахуємо деякі з них: непослух – це погано. Батьки та вчителі акцентували таке положення: підкорятися – це добре. Масовий геноцид здійснювали звичайні люди, які наслідували наказам без роздумів. Робити гроші надзвичайно добре. Джерелами цієї званої цінності є не стільки люди, скільки цінні речі. Поверхнєве та пошукове читання для власного задоволення небажано. Джерелами цих двох останніх понять є школа, система освіти. Видається, що занадто часто індивід не наслідують довіритися своїм внутрішнім відчуттям і переконанням, а покладається на те, що нав'язане йому зовнішніми впливами. Перш ніж ми почнемо вимагати від інших, щоб вони звернулися до своїх цінностей, ми повинні почати з самих себе. Це дозволить нам усвідомити, наскільки більш диференційованими є реакції індивіда на те, що раніше уявлялося міцномонолітною, засвоєною цінністю. Людей відкритих досвіду відрізняє спільність ціннісної спрямованості [13].

Ми вважаємо, що гуманістичне виховання ґрунтується на діалектичній єдності загальнолюдських і національних цінностей і своєю метою ставить формування людини як неповторної особистості, готової до самоактуалізації та самореалізації.

Відповідно до гуманістичних поглядів К. Роджерса, сучасна освіта має виходити із загальнолюдських цінностей (свобода, щастя, совість, любов, добро, довіра, чесність), узгоджених з конкретними цінностями інших етнокультур. У будь-якій культурі в кліматі поваги і свободи, де людина цінується як особистість, люди будуть вибирати одні й ті ж цінності. В індивіда немає стабільної системи знаних цінностей. Завдяки внутрішньому ціннісному процесу в людини виникає спрямованість на цінності, однаково правильні для всіх культур і часів.

На думку американського педагога, особистість студента, учня необхідно не тільки всебічно розвивати, але й, найголовніше, створювати умови, за яких особистість молодих людей буде здатна до самовиховання, саморозвитку, самоактуалізації, самодисципліни. Становлення людини особистістю, яка повноцінно функціонує, виражається через розвиток таких якостей, як

відкритість переживанням і досвідом, раціональність і відсутність прагнення до самооборони, залучення до екзистенціального процесу життя, узяття на себе відповідальності, творче ставлення до життя, прийняття інших людей як унікальних особистостей, висока самооцінка, відкрите й вільне реагування на основі безпосереднього переживання подій.

Зазначимо, що з погляду гуманістичної педагогіки Карла Роджерса, ціннісні орієнтири особистості базуються на інтегративній основі цінностей різних культур і народів.

До основних гуманістичних ідей Карла Роджерса, які можуть бути використані, на нашу думку, у системі освіти України, належать:

- сприяння гармонійному особистісному зростанню й дитини, і педагога;
- надання свободи та відповідальності тим, хто навчається, оскільки не може бути справжнього громадянина України без почуття відповідальності;
- підпорядкування знань потребам та інтересам особистості;
- актуалізація інтелектуальних, емоціональних, пізнавальних потенцій кожного учня з боку педагога, сприятиме самореалізації, самоактуалізації, саморозвитку, самоосвіті;
- забезпечення професіоналізму майбутнього фахівця з опорою на гуманістичні цінності та особистісні (свобода, творчість, здоров'я);
- створення клімату поваги та довіри, де людину цінують як особистість, буде сприяти збільшенню потреби в єдиній системі цінностей.

Таким чином, гуманістична спрямованість освіти забезпечує активне включення особистості у вирішення однієї з найактуальніших проблем сучасності – інтеграції різних культур (цінностей); здатність до толерантного й плюралістичного мислення.

Література

1. **Асташова Н.А.** Концептуальные основы педагогической аксиологии / Н.А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8–13.

2. **Бех І.Д.** Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 124–128.
3. **Бутківська Т.В.** Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т.В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1 (14). – С. 130–137.
4. **Гершунский Б.С.** Философия образования: Учеб. пособие для высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М. : МПСИ, Флинта, 1998. – 512 с.
5. **Ігнатенко П.Р.** Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблем / П.Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1 (14). – С. 118–123.
6. **Маслоу А. Г.** Дальние пределы человеческой психики / Перев. с англ. А. М. Татлыбаевой. Научн. ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной. – СПб. : Евразия, 1999. – 430 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті // Освіта України. – 2001. – №1. – С. 22–25.
8. **Роджерс К.** О становлении личностью: психотерапия глазами психотерапевта / Роджерс К. / пер. М.М.Исениной, под редакцией д.п.н. Е.И.Исениной // М. : Прогресс, 1994. – 322 с.
9. **Роджерс К.** Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг; Науч. ред. и авт. предисл. А.Б. Орлов / пер. с англ. А.Б Орлова, С.С. Степанова, Е.Ю. Патяевой – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
10. **Роджерс К.** Искусство консультирования и терапии / К. Р. Роджерс; Пер. с англ. О. Кондрашовой и др. – М. : ЭКСМО; Апрель-пресс, 2002. – 966с.
11. **Струманський В.П.** Морально-ціннісне орієнтування виховної роботи / В.П. Струманський // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 137–139.
12. **Фейдимен Д.** Карл Роджерс и клиент-центрированная терапия / Р. Фрейгер, Д. Фейдимен // Хрестоматия по гуманистической психотерапии / Сост. М. Папуш. М. : Ин-т общегуманитарных исследований, 1995. – 302 с.

13. **Філософія:** підручник для студ. вищ. навч. закладів / Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль. – 2-ге вид., виправ., доп. – Київ : Академвидав, 2008. – 592 с.

14. **Rogers C.** Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. – 312 p.

15. **Rogers C.R.** Bringing Together Ideas and Feelings in Learning // Learning Today, 5, Spring, 1972. – P. 32–43.

Bochkaryova N. S.

Humanistic Character of Values In the Educational System of Carl Rogers

The article the concept of „value” is analyzed, the different approaches of modern scholars to its definition are reflected. Research is developed in the plane of the analysis of the values of humanist pedagogy American scientist C. Rogers.

Key words: values, humanism, a fully-functioning person.

Відомості про автора

Бочкарьова Наталія Сергіївна – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів – історія педагогіки.